

การเกษตรแบบพันธสัญญา : ปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะเพื่อลดความเสี่ยง ของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อของไทย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุบรรณ เอี่ยมวิจารณ์¹

Asst.Prof.Dr.Subun leamvijarn¹

บทนำ

อุตสาหกรรมการเลี้ยงไก่เนื้อถือเป็นอีกอุตสาหกรรมหนึ่งที่มีความสำคัญในประเทศไทยซึ่งในประเทศไทยมีทั้งผู้ประกอบการฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อรายใหญ่ เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อที่เป็นฟาร์มขนาดเล็กและเกษตรกรผู้เลี้ยงแบบครัวเรือนอยู่จำนวนมากซึ่งเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อที่เป็นฟาร์มขนาดเล็กและเกษตรกรผู้เลี้ยงแบบครัวเรือนมักไม่ชอบความเสี่ยงหรือความแปรปรวนด้านผลผลิตหรือราคาการเกษตรแบบพันธสัญญาจึงเป็นทางเลือกที่สำคัญอีกทางหนึ่งสำหรับเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ซึ่งแม้ว่าการเกษตรแบบพันธสัญญาที่เป็นทางเลือกดังกล่าวจะมีทั้งผลดีและผลเสียต่อภาคเกษตรกรรมทั้งเกษตรกรและนายทุนเองก็ตาม

ดังนั้นในบทความนี้จึงขอเสนอการเกษตรแบบพันธสัญญา : ปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะเพื่อลดความเสี่ยงของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อของไทยเพื่อใช้เป็นข้อมูลและแนวทางในการพัฒนาการเกษตรแบบพันธสัญญา ให้มีความเหมาะสมกับเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อของไทยโดยบทความนี้มีเนื้อหาสาระประกอบด้วยความหมายของเกษตรแบบพันธสัญญาสาเหตุที่เกิดเกษตรแบบพันธสัญญารัฐบาลกับการช่วยแก้ปัญหาเกี่ยวกับเกษตรแบบพันธสัญญา การยอมรับเกษตรแบบพันธสัญญา กรณีเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อของไทย การนำแนวคิดเศรษฐศาสตร์สถาบันและเศรษฐศาสตร์จุลภาคมาใช้ในการแก้ไขปัญหาเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อด้วยการเกษตรแบบพันธสัญญา ปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะเพื่อลดความเสี่ยงของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อของไทย

การเกษตรแบบพันธสัญญา

แม้ว่าการเกษตรแบบพันธสัญญาจะทำให้ความเสี่ยงของเกษตรกรลดลงในด้านราคาและตลาด แต่ความเสี่ยงในการผลิตและรายได้ยังมีสูง ทั้งนี้เพราะการเกษตรแบบพันธสัญญามักไม่ได้ประกันผลผลิต เกษตรกร จึงยังคงเป็นผู้รับผิดชอบความแปรปรวนด้านผลผลิต ซึ่งขึ้นอยู่กับภาวะภัยธรรมชาติ โรคระบาด น้ำท่วม ฝนแล้ง โดยบริษัทหรือคู่สัญญามีส่วนรับความเสี่ยงด้านนี้บ้างแต่เป็นส่วนน้อย สำหรับเกษตรกรที่ทำเกษตรแบบพันธสัญญานั้นแม้ว่าเป็นเกษตรกรที่ผลิตเชิงพาณิชย์เพื่อวัตถุประสงค์ด้านรายได้ บางส่วนจึงยอมให้เกิดความเสี่ยงขึ้นบ้างเพื่อรายได้ที่ดีขึ้นแต่ส่วนใหญ่ไม่ชอบความเสี่ยงหรือความแปรปรวนด้านผลผลิตหรือราคา สำหรับอุตสาหกรรมการเลี้ยงไก่เนื้อถือเป็นอีกอุตสาหกรรมหนึ่งที่มีความสำคัญในประเทศไทย จากข้อมูลของ FAO พบว่า ผู้ประกอบการฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อรายใหญ่เช่น บริษัทในเครือเจริญโภคภัณฑ์ สหฟาร์มเบทาโกร และแหลมทอง มีจำนวนรวมกันเพียงร้อยละ 2 ของจำนวนผู้เลี้ยงไก่เนื้อทั้งหมด แต่กลับมีสัดส่วนการตลาดรวมกันถึงร้อยละ 90 ในขณะที่ผู้เลี้ยงไก่เนื้อที่เป็นฟาร์มขนาดเล็กและผู้เลี้ยงแบบครัวเรือนมีจำนวนถึงร้อยละ 98

¹ รองคณบดีฝ่ายวางแผนและประกันคุณภาพและผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ธุรกิจ
คณะการบัญชีและการจัดการ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

นอกจากนี้ยังพบปัญหาที่เกิดขึ้นกับเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อดังปรากฏในผลการวิจัยและบทความทางวิชาการเป็นจำนวนมาก อาทิเช่น งานวิจัยของ ชีวิน อริยะสุนทร (2555 :บทคัดย่อ) ที่พบว่า รูปแบบการเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธสัญญาเป็นรูปแบบการผลิตทางการเกษตรที่มีการจัดการร่วมกันระหว่างบริษัททุนกับเกษตรกร โดยที่บริษัทจะเสนอสินเชื่อในรูปของปัจจัยการผลิตได้แก่ลูกไก่อาหารไก่ยาและเวชภัณฑ์การสนับสนุนความรู้ทางด้านเทคนิคในการเลี้ยงไก่รวมถึงการจัดการด้านการตลาดให้แก่เกษตรกรส่วนเกษตรกรเป็นผู้รับผิดชอบลงทุนในการสร้างโรงเรือนอุปกรณ์ในการเลี้ยงไก่ค่าแรงงานและค่าใช้จ่ายในการบริหารจัดการฟาร์มโดยทั้งสองฝ่ายได้ตกลงทำสัญญาระหว่างกันไว้ล่วงหน้าถึงปริมาณและคุณภาพของปัจจัยการผลิตที่จะซื้อจากบริษัทและผลผลิตที่เกษตรกรจะขายให้แก่บริษัท ทั้งนี้ความสัมพันธ์ในรูปแบบพันธสัญญาเป็นความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันโดยบริษัททุนเป็นผู้มีอำนาจเหนือเกษตรกรผ่านการควบคุมปัจจัยการผลิตและการตลาดแต่ถึงแม้ว่าเกษตรกรจะตกอยู่ในโครงสร้างที่เสียเปรียบบริษัททุน ขาดอำนาจต่อรองแต่เกษตรกรก็ไม่ได้ยอมจำนนต่อปัญหาที่เกิดขึ้นหากพยายามปรับวิถีชีวิตวิถีการผลิตและความสัมพันธ์ทางสังคมเพื่อที่จะอยู่รอดให้ได้ภายใต้การผลิตแบบพันธสัญญาเป็นต้น

การเกษตรแบบพันธสัญญาจึงมีทั้งผลดีและผลเสียต่อภาคเกษตรกรรมทั้งเกษตรกรและนายทุน ในส่วนของผลดีนั้นเกษตรกรจะได้รับการสนับสนุนทั้งปัจจัยการผลิต เทคโนโลยีต่าง ๆ ตลอดจนความรู้ในการผลิตที่ทันสมัย อีกทั้งจะสามารถประกันราคาผลผลิตและรายได้ที่แน่นอนให้กับเกษตรกร ส่วนนายทุนหรือบริษัทผู้รับซื้อก็สามารถควบคุมปริมาณและคุณภาพของผลผลิตได้ตามมาตรฐานตามที่ต้องการได้ แต่ในขณะเดียวกันก็มีผลเสียนั่นก็คือ การเกษตรแบบพันธสัญญาได้ก่อให้เกิดปัญหาหลายประการเช่น การใช้ข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม การรับภาระความเสี่ยงในการผลิตการเกิดภาวะหนี้สินจากการลงทุนทั้งด้านปัจจัยการผลิต และกระบวนการผลิตค่าตอบแทนที่ไม่เป็นธรรม เป็นต้น

ความหมายของการเกษตรแบบพันธสัญญา

การเกษตรแบบพันธสัญญา (Contract Farming) มีชื่อเรียกหลายๆชื่อ เช่น ระบบการเกษตรแบบมีสัญญาผูกพัน ระบบการเกษตรแบบมีพันธสัญญา การทำการเกษตรแบบมีสัญญาผูกพัน เกษตรแบบพันธสัญญา การเกษตรแบบครบวงจร ฯลฯ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความเข้าใจและไม่สับสน ในบทความนี้จึงขอใช้คำว่า “การเกษตรแบบพันธสัญญา”

Evell Paul Roy (1972 อ้างถึงใน รุ่งรัตน์ ชมาฤกษ์, 2539 : 7) ได้ให้ความหมายของเกษตรพันธสัญญาไว้ว่าคือ การทำการผลิตในลักษณะที่มีข้อตกลงหรือสัญญาระหว่างเกษตรกรกับหน่วยธุรกิจ หรือบริษัทต่างๆ ลักษณะของสัญญาอาจเป็นการตกลงกันด้วยวาจาหรือเป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งการตกลงดังกล่าวจะกระทำก่อนที่จะมีการผลิต หรือก่อนที่จะมีการระบุเงื่อนไขทางด้านการผลิตหรือด้านการตลาดของผลผลิตนั้น

Eaton and Shepherd (2001 อ้างถึงในนันท นุชหมอน, 2556 : 9) ได้ให้ความหมายของเกษตรพันธสัญญาไว้ว่าคือการตกลงระหว่างเกษตรกรและบริษัทแปรรูปหรือการตลาดเพื่อการผลิตและส่งมอบสินค้าเกษตรภายใต้สัญญาที่ทำไว้ล่วงหน้าซึ่งจะพบว่าการแลกเปลี่ยนลักษณะนี้มีรูปแบบต่างจากธุรกรรมโดยทั่วไปที่ผู้ผลิตมักจะไม่ทราบข้อมูลทางด้านอุปสงค์ในช่วงเวลานั้นๆมาก่อนและจะมีการตกลงซื้อขายกันก็ต่อเมื่อสินค้าถูกผลิตออกมาแล้วเท่านั้น

สมภพ มานะรังสรรค์ (2534 : 46) ได้ให้ความหมายของเกษตรพันธสัญญาไว้ว่าคือ ระบบการเกษตรแบบมีสัญญาผูกพัน เป็นการจัดการทางความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรผู้ผลิตกับผู้ซื้อผลผลิตในแนวตั้ง (Vertical Chain of Production and Marketing) ซึ่งผู้ซื้อไม่สามารถกำหนดความแน่นอนของวัตถุดิบ ซึ่งเป็นผลผลิตทางการเกษตรที่ตนจะรับซื้อ โดยที่ตัวเองไม่จำเป็นต้องเป็นเจ้าของ (Ownership) หน่วยการผลิตทางการเกษตรนั้นเสียเอง

จากความหมายของเกษตรพันธสัญญาที่นักวิชาการชาวต่างประเทศและชาวไทยได้ให้ความหมายไว้นั้นสามารถนำมาสรุปได้ว่าเกษตรพันธสัญญาหมายถึง การตกลงทำสัญญาในการทำเกษตรหรือฟาร์มสัญญาที่มีการเพาะปลูกพืชหรือการเลี้ยงปศุสัตว์ที่มีการทำสัญญาซื้อขายกันประกอบด้วยคู่สัญญา 2 ฝ่าย คือผู้ผลิตได้แก่ ฝ่ายฟาร์มหรือเกษตรกร

และคู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งคือผู้ซื้อผลผลิตซึ่งส่วนใหญ่จะอยู่ในรูปบริษัทหรือโรงงานแปรรูปต่างๆในสัญญาส่วนใหญ่จะมีการกำหนดราคาซื้อผลผลิตหรือวิธีการกำหนดราคาผลผลิต รวมถึงการกำหนดมาตรฐานและคุณภาพของผลผลิตที่จะรับซื้อไว้ด้วย นอกจากนี้ข้อตกลงในสัญญาในหลายๆกรณีจะเกี่ยวข้องกับการจัดหาปัจจัยสนับสนุนการผลิตต่างๆ ตลอดจนค่าปรึกษาด้านเทคโนโลยีในการผลิตให้กับฝ่ายผู้ผลิตเพื่อความมั่นใจในมาตรฐานของผลผลิตให้เป็นไปตามสัญญา ในประเทศไทยระบบดังกล่าวถือเป็นรูปแบบหลักในการทำธุรกรรมของสินค้าเกษตรหลายชนิด

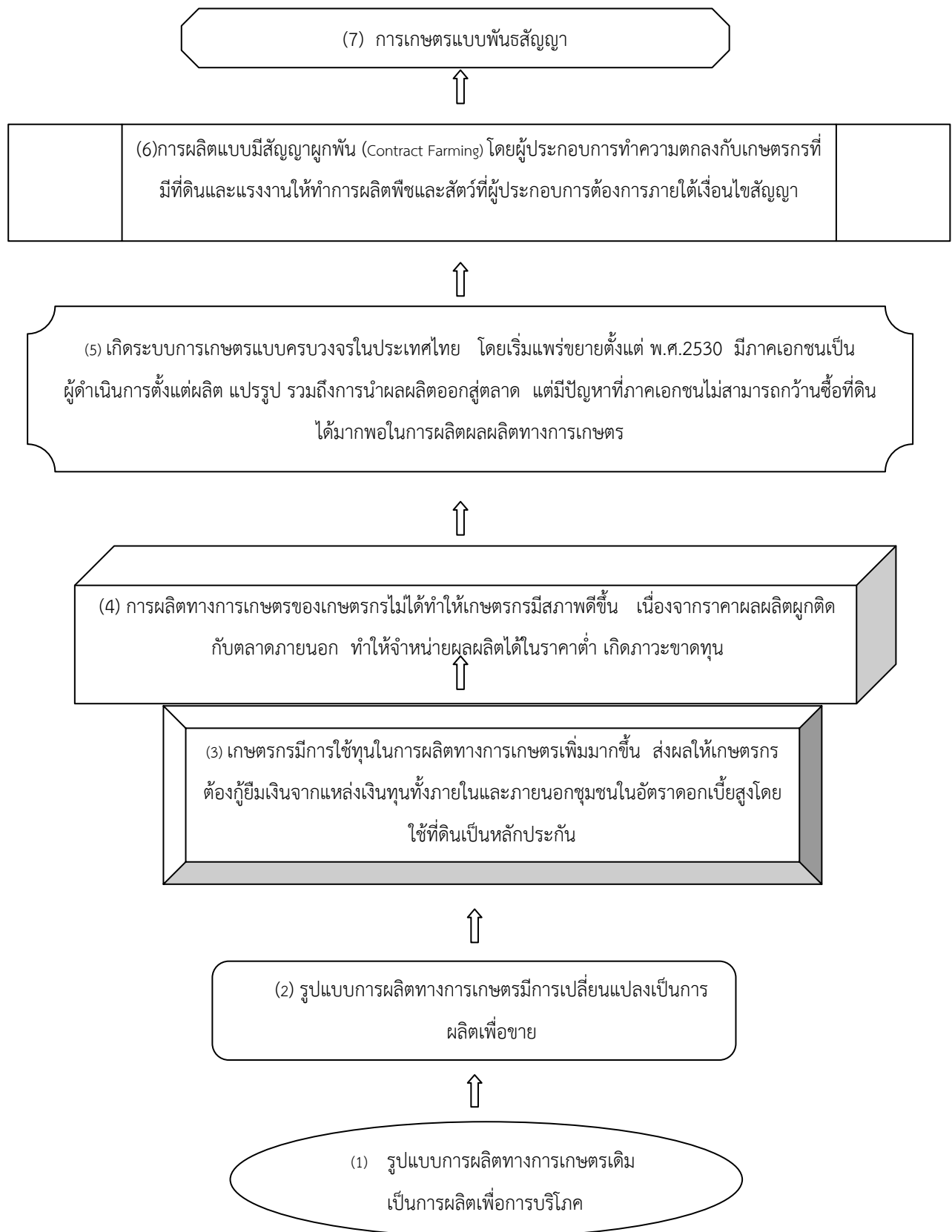
สาเหตุที่เกิดเกษตรแบบพันธสัญญา

สาคร สำนักบ้านโคก (2543 : 1-3)ได้สรุปถึงสาเหตุที่เกิดเกษตรแบบพันธสัญญา โดยอธิบายไว้ว่าวิวัฒนาการการผลิตทางการเกษตรของประเทศไทยจะเห็นได้ชัดจนว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิต จากการผลิตเพื่อบริโภคเป็นการผลิตเพื่อขายดังจะเห็นได้จากการใช้ทุนในการผลิตเพิ่มขึ้น เกษตรกรต้องกู้ยืมเงินจากแหล่งเงินทุนทั้งภายในและภายนอกชุมชนมาใช้ในการลงทุนในอัตราดอกเบี้ยที่สูง โดยใช้ที่ดินเป็นหลักประกัน อย่างไรก็ตามการผลิตเพื่อขายไม่ได้ทำให้เกษตรกรมีสภาพดีขึ้นกว่าเดิม แต่ยังคงต้องเผชิญอยู่กับความยากจนเช่นที่ผ่านมานี้เนื่องจากราคาผลผลิตผูกติดอยู่กับตลาดภายนอกซึ่งเกษตรกรไม่สามารถเข้าไปควบคุมได้ ทำให้ขายผลผลิตได้ในราคาที่ต่ำจึงต้องประสบกับภาวะการขาดทุนตลอดมาซึ่งหนี้สินเพิ่มขึ้น เกษตรกรบางรายไม่สามารถหาเงินไปไถ่ถอนที่ดินที่ได้นำไปจำนองไว้กับนายทุนได้ จึงต้องสูญเสียที่ดินไปด้วยเหตุนี้จึงทำให้เกษตรกรไม่สามารถดำรงชีพอยู่ได้ด้วยเงินรายได้จากภาคการเกษตรเพียงอย่างเดียว เกษตรกรส่วนใหญ่จึงหาทางออกด้วยการเคลื่อนย้ายแรงงานไปขายแรงงานในภาคอุตสาหกรรม เพื่อหารายได้เสริมให้กับครอบครัวแต่ก็มีเกษตรกรบางส่วนที่หาทางออกให้กับตัวเองเพื่อให้สามารถดำรงชีพอยู่ได้ในภาคเกษตรกรรมด้วยการปรับปรุงพัฒนารูปแบบการเกษตร จึงทำให้มีการเกษตรรูปแบบใหม่ขึ้นมาเช่นเกษตรผสมผสาน วนเกษตรอินทรีย์ เกษตรและพุทธเกษตรเป็นต้นรูปแบบการเกษตรโดยแนวคิดของเกษตรกรกลุ่มดังกล่าวเหล่านี้ แม้จะได้ผลดีในพื้นที่หนึ่งแต่ก็ไม่กระจายไปสู่พื้นที่อื่นได้อย่างแพร่หลายด้วยข้อจำกัดในเรื่องพื้นที่ ศักยภาพของชุมชนและหรือตัวเกษตรกรเองและในช่วงเวลาเดียวกันนี้ เกษตรกรทั้งหลายได้พยายามค้นคว้าหาทางออกเพื่อความอยู่รอดนี้เองได้มีภาคเอกชนนำรูปแบบการเกษตรแบบครบวงจรมาใช้ ซึ่งปรากฏว่ารูปแบบการเกษตรดังกล่าวเกษตรกรส่วนมากให้การยอมรับและขยายไปสู่พื้นที่อื่นอย่างแพร่หลายมากกว่าการเกษตรแบบใหม่รูปแบบอื่น

ระบบการเกษตรแบบครบวงจรเกิดขึ้นในประเทศไทยก่อน มีการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 และเริ่มแพร่ขยายตั้งแต่ พ.ศ.2530 เป็นต้นมาโดยมีภาคเอกชนเป็นผู้ดำเนินการเริ่มตั้งแต่ขั้นการผลิตแปรรูปไปถึงการนำผลผลิตออกสู่ท้องตลาด ดังจะเห็นได้ว่าช่วงเวลาดังกล่าวมีโรงงานแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรเข้ามาตั้งในพื้นที่การผลิตหลายพื้นที่เช่นโรงงานเยื่อกระดาษ โรงงานน้ำตาล โรงงานผลไม้กระป๋อง เป็นต้น แต่การเกษตรแบบครบวงจรก็ไม่สามารถดำเนินการได้ครบวงจรด้วยบุคคลหรือกลุ่มบุคคลเพียงกลุ่มเดียวเนื่องจากมีข้อจำกัดในเรื่องปัจจัยการผลิตที่สำคัญ ประการที่หนึ่งคือที่ดินเนื่องจากกลุ่มผู้ประกอบการไม่สามารถหาซื้อที่ดินได้คราวละมากๆ (200-300 ไร่) เพื่อผลิตพืชผลทางการเกษตรป้อนให้กับโรงงานแปรรูปได้อย่างเพียงพอ อาจจะเนื่องมาจากเกษตรกรไม่ยอมขายที่ดินให้หรือเป็นการลงทุนที่สูงเกินไปและประการที่สองผู้ประกอบการพยายามหลีกเลี่ยงที่จะดำเนินการแบบครบวงจรสมบูรณ์แบบชนิดที่กระโดดลงไปเป็นเจ้าของทำการผลิตทุกขั้นตอน โดยจ้างเกษตรกรมาทำงานโดยตรงเช่นกรณีจ้างเลี้ยงไก่ เพราะการกระทำดังกล่าวแม้จะทำให้ผู้ประกอบการสามารถควบคุมการผลิตในขั้นตอนต่างๆได้อย่างเต็มที่ แต่ก็มีข้อเสียเปรียบทางด้านที่จะทำให้คุณภาพการผลิตสูงขึ้นเมื่อเป็นเช่นนี้การเกษตรแบบครบวงจรสมบูรณ์แบบจึงได้แปรเปลี่ยนมาเป็นการผลิตแบบมีสัญญาผูกพัน (Contract Farming) โดยผู้ประกอบการหันมาทำความตกลงกับเกษตรกรที่มีปัจจัยการผลิตคือที่ดินและแรงงานให้ทำการผลิตพืชและสัตว์ที่ผู้ประกอบการต้องการ โดยมีเงื่อนไขสัญญาอย่างน้อยสองประการขึ้นก็คือ ประการที่หนึ่งผู้ประกอบการหรือผู้รับซื้อต้องสร้างหลักประกันในระบบการผลิตของเกษตรกรในด้านต่างๆเช่นให้เครดิตให้ปัจจัยการผลิตที่มีคุณภาพรวม ทั้งให้บริการส่งเสริมการเกษตร (Extension Service) เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของเกษตรกรในสัญญาโดยที่บริการที่ให้เช่นนี้ไม่ได้เป็น

ประโยชน์เฉพาะเกษตรกรในโครงการเท่านั้นแต่ยังเป็นประโยชน์ต่อผู้ประกอบการ หรือผู้รับซื้อในด้านที่สามารถสร้างหลักประกันด้านคุณภาพของวัตถุดิบที่โรงงานต้องการอีกด้วยประการที่สองผู้รับซื้อต้องสร้างหลักประกันด้านการตลาดให้ผลผลิตที่เกษตรกรในสัญญาผลิตได้เช่นการกำหนดราคาซื้อที่แน่นอนขึ้น ดังนั้นเมื่อมองโดยภาพรวมแล้วระบบการเกษตรแบบมีสัญญาผูกพันเป็นระบบการเกษตรที่เกษตรกรค่อนข้างพอใจ เนื่องจากราคาผลผลิตได้รับการประกันและมีตลาดรองรับซึ่งแต่ก่อนการผลิตของเกษตรกรเป็นไปโดยไร้ทิศทางขายผลผลิตได้ในราคาต่ำ แต่เมื่อเข้าสู่ระบบการเกษตรแบบมีสัญญาผูกพันทำให้เกษตรกรมีความมั่นใจในการผลิตมากขึ้น

ทั้งนี้เกษตรกรพันธสัญญาอาจมีความแตกต่างกันได้หลายรูปแบบขึ้นอยู่กับปัจจัยต่างๆที่เกี่ยวข้อง และความซับซ้อนของเงื่อนไขข้อตกลงทางด้านการตลาด ด้านปัจจัยการผลิตและด้านการจัดการเป็นสำคัญ รูปแบบของสัญญาเกษตรกรควรเป็นสัญญาระหว่างเกษตรกร และผู้แปรรูปสินค้าหรือบริษัทจัดการด้านการตลาดสินค้าเกษตรให้กับผู้ผลิตที่ใช้ผลผลิตสินค้าเกษตรเป็นปัจจัยในการผลิตเกษตรกรพันธสัญญาที่ดีควรเป็นในรูปแบบของหุ้นส่วนกันระหว่างผู้ประกอบการธุรกิจเกษตรกับเกษตรกรที่มีข้อผูกพันกันในระยะยาวของทั้ง 2 ฝ่ายการแสวงหาผลประโยชน์ของผู้ประกอบการธุรกิจเกษตรควรมีระยะเวลาจำกัดไม่ก่อให้เกิดความเสี่ยงในการลงทุนฝ่ายเกษตรกรต้องมีความซื่อสัตย์ต่อสัญญาที่จะก่อให้เกิดผลประโยชน์ในระยะยาวเกษตรกรพันธสัญญาได้มีบทบาทเพิ่มมากขึ้นในวิถีการเกษตรในปัจจุบันทั้งในรูปของการซื้อขายในระดับสากล ระดับบริษัทตัวแทนของรัฐบาล สหกรณ์การเกษตรหรือผู้ประกอบการที่เป็นเอกชนทั่วไปโดยเฉพาะในประเทศที่มีเกษตรกรรายย่อยกระจายอยู่ทั่วไปเกษตรกรพันธสัญญาจะเข้าไปมีบทบาทในการทำให้เกษตรกรรายย่อยที่ไม่สามารถทำการผลิตแข่งขันกับเกษตรกรรายใหญ่ให้สามารถเข้าถึงระบบการผลิตบริการ และปัจจัยที่ทำให้เกษตรกรรายย่อยสามารถทำการผลิตแข่งขันในตลาดได้โดยผ่านการทำสัญญาการผลิตกับบริษัทธุรกิจการเกษตรทั้งนี้จากข้อมูลสาเหตุที่เกิดเกษตรกรแบบพันธสัญญาข้างต้นสามารถนำมาสังเคราะห์เป็นแผนภาพประกอบที่ 1 ดังนี้

แผนภาพประกอบที่ 1 สาเหตุที่เกิดเกษตรแบบพันธสัญญา

รัฐบาลกับการช่วยแก้ปัญหาเกี่ยวกับเกษตรแบบพันธสัญญา

รัฐบาลไทยได้สนับสนุนบริษัทข้ามชาติในระดับนโยบาย ในการขยายฐานการผลิตทั้งภายในประเทศและประเทศใกล้เคียงมาตั้งแต่ปี ค.ศ. 1976 และได้ขยายการให้มีการทำเกษตรพันธสัญญาอย่างต่อเนื่อง จากนโยบายที่ต้องการลดปัญหาความยากจน โดยเปิดโอกาสให้แก่เกษตรกรเข้าถึงตลาดและได้รับรายได้ที่แน่นอนแต่อย่างไรก็ตามการทำเกษตรพันธสัญญายังมีช่องว่างเช่นการเสียโอกาสและความไม่เท่าเทียมที่เกิดต่อเกษตรกรตัวอย่างเช่นผลประโยชน์ในระยะยาว ตัวอย่างเช่นการสูญเสียความอุดมสมบูรณ์ของดินในการปลูกข้าวโพดโอกาสในการต่อรองในพันธสัญญาความเสี่ยงที่เกิดจากเทคโนโลยีการผลิตของบริษัทเนื่องจากพันธุ์พืชอ่อนไหวต่อสิ่งแวดล้อมและการผูกขาดอาหารสัตว์กับบริษัทของการผลิตสุกรการเลี้ยงปลาจากบริษัทที่ควบคุมด้านราคาซึ่งไม่มีการกล่าวถึงและไม่มีการทำการสนับสนุนให้เกิดการวิจัยควบคุมการทำงานร่วมกับบริษัทจากผลงานวิจัยของบุศรา ลิมนิรันดร์กุลและคณะพบว่าการผลิตภายใต้เกษตรพันธสัญญามีการใช้แรงงานเข้มข้นทั้งแรงงานเกษตรกรหญิงและเด็กเมื่อเปรียบเทียบกับผลตอบแทนต่อหน่วยแรงงานต่ำกว่าการออกไปทำงานรับจ้างนอกภาคเกษตร (บุศรา ลิมนิรันดร์กุล และคณะ, 2549 : 99) และจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6 (2530-2534) ภาครัฐได้กำหนดนโยบายการพัฒนาการเกษตรของประเทศที่เป็นแนวทางในการพัฒนาอุตสาหกรรมเกษตรเพื่อการส่งออกและทดแทนการนำเข้าโดยเน้นการพัฒนาคุณภาพและระบบการจัดการเพื่อช่วยให้มีการถ่ายทอดเทคโนโลยีการผลิตไปสู่เกษตรกรและสนับสนุนให้เกษตรกรทำแผนการผลิตให้ได้ผลผลิตที่มีคุณภาพและปริมาณที่สอดคล้องกับความต้องการของโรงงานอุตสาหกรรมที่ใช้ผลผลิตทางด้านการเกษตรเป็นวัตถุดิบซึ่งเป็นแนวทางนำไปสู่การผลิตแบบเกษตรพันธสัญญาในการดำเนินการตามนโยบายดังกล่าวรัฐบาลได้จัดทำโครงการร่วมกับสถาบันการเงินในนามของโครงการสี่ประสานประกอบด้วย ภาครัฐสถาบันการเงินเกษตรกรและภาคเอกชน (ผู้ประกอบการ) ภาครัฐ โดยกระทรวงเกษตรและสหกรณ์รับผิดชอบทำหน้าที่ประสานงานระหว่างเกษตรกรกับผู้ประกอบการกำกับดูแลให้ทั้งสองฝ่ายทำสัญญาและดำเนินการตามสัญญาในการทำการผลิตและรับซื้อผลผลิตและให้สถาบันการเงินได้แก่ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรเป็นผู้ให้สินเชื่อในการลงทุนแก่เกษตรกรในระบบซึ่งวัตถุประสงค์หลักคือการทำให้เกิดการพัฒนากระบวนการจัดการผลิตให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นเพื่อลดปัญหาความเสี่ยงด้านราคาผลผลิตเกษตรให้กับเกษตรกรลดปัญหาความไม่แน่นอนของตลาดและพัฒนาเทคโนโลยีทางการผลิตให้กับเกษตรกรเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิตของเกษตรกร

นอกจากนี้ภาครัฐยังได้เพิ่มแรงจูงใจให้กับเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการ โดยรัฐได้จัดสรรเงินฝากจำนวน 250 ล้านบาทฝากไว้ที่ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรเพื่อนำรายได้จากเงินฝากนี้ไปชดเชยดอกเบี้ยเงินกู้ให้กับเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการเพื่อเป็นสิ่งจูงใจให้กับเกษตรกรเข้าร่วมโครงการและยังเป็นการลดต้นทุนการผลิตของเกษตรกรด้วย อย่างไรก็ตามการประเมินผลโครงการสี่ประสานไม่ค่อยเป็นที่น่าพอใจจากเหตุผลที่การดำเนินการของโครงการขึ้นอยู่กับความช่วยเหลือจากภาครัฐอย่างมากเช่นกรณีที่ภาครัฐจะต้องจัดหาเมล็ดพันธุ์ให้เปล่ากับผู้ปลูกดอกทานตะวันเป็นต้นและการที่โครงการไม่ประสบความสำเร็จยังมีปัจจัยประกอบอื่นๆอีกหลายปัจจัยสรุปได้คือ

- ข้อสัญญาที่เข้มงวดเพื่อสร้างความเป็นธรรมให้กับคู่สัญญาทั้ง 2 ฝ่ายทำให้ขาดความยืดหยุ่นในการจัดการของผู้ประกอบการ

- ความไม่คุ้นเคยในการเพาะปลูกพืชชนิดใหม่และขาดเวลาในการทำให้อยอมรับเทคโนโลยีในการผลิตพืชใหม่ๆ เมื่อผลได้ไม่เป็นไปตามที่คาดหวังเกษตรกรก็หันกลับไปเพาะปลูกพืชเดิมที่คุ้นเคย

- ขาดการส่งเสริมการเกษตรและการสนับสนุนด้านเทคโนโลยีอย่างจริงจังรวมถึงระบบการจัดส่งไม่ครอบคลุมพื้นที่โครงการได้ทั้งหมดทำให้การดำเนินงานขาดประสิทธิภาพผลจากการประเมินโครงการสี่ประสานภาครัฐโดยกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้มีการปรับแผนเพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นโดยเน้นการดำเนินงานของหน่วยงานตัวแทนภาครัฐที่ไม่ควรเข้าไปมีบทบาทในการทำสัญญาระหว่างเกษตรกรและผู้ประกอบการโดยตรงควรให้การทำสัญญาดำเนินการไปในรูปของธุรกิจโดยไม่จำเป็นที่จะต้องได้รับความช่วยเหลือจากภาครัฐโดยไม่สิ้นสุดมาตรการต่างๆถูกกำหนดขึ้นเพื่อรองรับการปรับแผนการ

ดำเนินงานของโครงการที่ประสานให้มีประสิทธิภาพมาตรการต่างๆนี้จะเน้นในเรื่องการจัดการของความร่วมมือในการมีส่วนร่วมในความเสี่ยงเช่นการจัดตั้งกองทุนชดเชยความเสี่ยงเป็นต้น

ในปี 2538 ได้กำหนดเงื่อนไขในการให้การสนับสนุนอุตสาหกรรมเกษตรภายใต้โครงการที่ประสานไว้คือ

- เป็นโครงการที่สามารถลดความเสี่ยงในการผลิต
- เป็นโครงการที่สามารถลดความเสี่ยงด้านการตลาด
- เป็นโครงการที่สามารถระบุพื้นที่และเกษตรกรที่มีศักยภาพในการดำเนินการผลิต

การอนุมัติโครงการจะตัดสินจากผลประโยชน์สูงสุดที่ผู้ประกอบการจะให้กับเกษตรกรการปรับแผนขั้นสุดท้ายได้ให้ความสำคัญกับการกำหนดสินค้าเป้าหมายไว้ 2 กลุ่มคือ

- ผลผลิตทางการเกษตรที่มีศักยภาพสูงในการส่งออกเช่นข้าวคุณภาพผลไม้มันดอกลาน้ำจืดและปลาประมงชายฝั่ง
- พืชอุตสาหกรรมเช่นพืชผักดอกทานตะวันข้าวโพดและไม้โตเร็วต่างๆ

โครงการที่ประสานได้ดำเนินการหลังจากมีการปรับโครงการอย่างต่อเนื่องในปี 2539-2543 ซึ่งอยู่ในช่วงของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (2540-2544) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (2545-2549) ซึ่งมีจุดมุ่งหมายที่เน้นการแก้ปัญหาความยากจนและยกระดับคุณภาพชีวิตของคนส่วนใหญ่ของประเทศในภาคเกษตรกรรมเกษตรและสหกรณ์ได้ดำเนินการแก้ไขปัญหาความยากจนโดยยึดหลัก 4 ประการได้แก่

1. เน้นการสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้เกษตรกรเข้าถึงข้อมูลข่าวสารความรู้และปัญญาเพื่อการแก้ปัญหาความยากจนตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
2. เน้นการฝึกอบรมภาคปฏิบัติเพื่อให้เกษตรกรรู้จักการลดรายจ่ายเพิ่มรายได้และเข้าถึงโอกาสใหม่ๆโดยมีการทำกินในแปลงที่ดินที่จัดให้ควบคู่ไปกับการเรียนรู้
3. เน้นการนำที่ดินที่ถูกปล่อยให้รกร้างว่างเปล่ามาใช้ประโยชน์ในการสร้างงานสร้างรายได้ให้กับเกษตรกรรายจนควบคู่กับการฟื้นฟูธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
4. เน้นการรวมกลุ่มเกษตรกรให้พึ่งพาช่วยเหลือกันในรูปแบบสหกรณ์หรือวิสาหกิจชุมชนและสร้างความร่วมมือกับภาคเอกชนเพื่อช่วยเหลือด้านการตลาดอันสามารถจะเชื่อมโยงไปสู่การส่งออกในรูปแบบการทำ Contract Farming กับบริษัทเอกชนแนวทางการพัฒนาได้กำหนดในลักษณะบันได 4 ขั้นคือระดับที่ 1 การทำเกษตรขั้นพื้นฐานเพื่อการดำรงชีวิตในครัวเรือนระดับที่ 2 การทำเกษตรเมื่อเหลือจากการบริโภคนำไปจำหน่ายในชุมชนเพื่อสร้างรายได้ระดับที่ 3 การทำการเกษตรเพื่อขายแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนตำบลอำเภอหรือจังหวัดใกล้เคียงและระดับที่ 4 การทำการเกษตรเพื่อจำหน่ายภายในประเทศและส่งออกต่างประเทศเป็นระดับสุดท้าย

นอกจากนี้ยังมีนโยบายปรับโครงสร้างภาคการเกษตรและการปรับโครงสร้างการผลิตรายสินค้าเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิตและเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันทำให้มีการกำหนดมาตรการและโครงการต่างๆขึ้นเพื่อรองรับและส่งเสริมการดำเนินการตามนโยบายของรัฐบาล เกษตรพันธสัญญา (Contract Farming) นับเป็นสิ่งหนึ่งภายใต้กรอบยุทธศาสตร์การเพิ่มสมรรถนะและขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศที่ให้ความสำคัญกับการปรับโครงสร้างภาคการผลิตและการค้า รวมถึงการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนให้เป็นรากฐานที่เข้มแข็งในการสร้างรายได้ของประเทศเพื่อบรรเทาความยากจนจากการที่ระบบเกษตรพันธสัญญาเป็นระบบที่เกี่ยวข้องกับการซื้อขายสินค้าเกษตรที่สามารถกำหนดข้อตกลงในการซื้อขายให้เป็นประโยชน์กับคู่สัญญาได้ภายใต้การควบคุมที่มีประสิทธิภาพดังนั้นในปัจจุบันจึงถูกนำไปใช้เป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหาทางการเกษตรและเป็นองค์ประกอบในการพัฒนาการเกษตรในหลายรูปแบบเช่นการค้าสินค้าเกษตรล่วงหน้าการประกันภัยพืชผลทางการเกษตรการพัฒนากระบวนการเกษตรครบวงจรการปรับโครงสร้างการผลิตสินค้าเกษตรและรวมถึงการนำมาใช้ในการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับเกษตรกรรายย่อยด้วย

การยอมรับการเกษตรแบบพันธสัญญา กรณีเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อของไทย

ชีวิน อริยะสุนทร (2555) ได้วิจัยเรื่อง เกษตรพันธสัญญากับการปรับตัวทางสังคมและเศรษฐกิจของเกษตรกรและชุมชน: ศึกษากรณีการเลี้ยงไก่เนื้อตำบลท้ายตลาดอำเภอเมืองจังหวัดลพบุรี ผลการวิจัยได้แสดงให้เห็นถึงการต้องยอมรับระบบการผลิตแบบเกษตรพันธสัญญาผู้เลี้ยงไก่เนื้อของไทย โดยมีสาระสำคัญดังนี้

ระบบการผลิตแบบเกษตรพันธสัญญาในภาคเอกชนไทยได้เริ่มต้นตั้งแต่ในช่วงปลายทศวรรษที่ 2510 โดยบริษัท เจริญ-โภคภัณฑ์ (หรือซีพี) ซึ่งเริ่มแรกนั้นผลิตอาหารสัตว์ต่อมาได้ลงทุนเลี้ยงไก่ด้วยระบบฟาร์มขนาดใหญ่ที่ทันสมัยและครบวงจรต่อมาธุรกิจผลิตอาหารสัตว์อื่นๆเห็นบริษัทเจริญโภคภัณฑ์ประสบความสำเร็จก็ลงทุนในทำนองเดียวกัน ธุรกิจเลี้ยงไก่ได้นำเอาระบบการทำฟาร์มไก่แบบมีสัญญาข้อตกลง (Contract Farming) มาใช้โดยเป็นระบบที่บริษัทจัดหาพันธุ์ไก่อาหารมาให้ชาวบ้านโดยไม่ต้องจ่ายเงินแต่มีสัญญาว่าชาวบ้านจะเลี้ยงไก่ตามวิธีที่กำหนดแล้วขายไก่ที่โตแล้วแก่บริษัทในราคาที่ตกลงกันล่วงหน้ากล่าวได้ว่าระบบเกษตรพันธสัญญาเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญหนึ่งในภาคการเกษตรของไทยและได้กลายมาเป็นระบบการผลิตที่แพร่ขยายไปยังการผลิตสินค้าเกษตรหลายชนิด ทั้งการปลูกพืชและการเลี้ยงสัตว์ โดยดังที่วอลเดนเบลโล, เชียร์คินนิงแฮมและสีกิงพอท์สรุปว่านวัตกรรมที่เป็นขึ้นเป็นอันที่สำคัญที่สุดของทศวรรษ 1980 (พ.ศ.2523-2532) ก็คือการทำการเกษตรแบบมีสัญญาจ้างซึ่งบริษัทใหญ่ๆ จะว่าจ้างเกษตรกรรายเล็กให้ผลิตวัตถุดิบที่พวกเขาสามารถนำไปใช้ในสินค้าโภคภัณฑ์ที่มีมูลค่าเพิ่มและการส่งออกเช่นไก่เนื้อเป็นต้น (วอลเดนเบลโล, เชียร์คินนิงแฮมและสีกิงพอท์, 2542 อ้างถึงในชีวิน อริยะสุนทร, 2555 : 91)

การเลี้ยงไก่ในอดีตของเกษตรกร เป็นการเลี้ยงไก่พื้นบ้าน เพื่อบริโภคเนื้อและไข่เป็นอาหารในครอบครัว โดยเลี้ยงแบบปล่อยให้หากินตามธรรมชาติ ต่อมาเมื่อมีการส่งพ่อแม่ไก่พันธุ์เนื้อเข้ามาเลี้ยง และขยายพันธุ์เป็นครั้งแรกใน พ.ศ.2506 ก็ได้มีการพัฒนาระบบการเลี้ยงไก่ในระบบฟาร์ม ส่งผลให้การเลี้ยงไก่เนื้อ เพื่อการค้าได้ขยายตัวกลายเป็นอุตสาหกรรมเกษตรที่สำคัญของประเทศ (กลุ่มงานเศรษฐกิจการปศุสัตว์อ้างถึงใน ชีวิน อริยะสุนทร, 2555 : 94) เริ่มแรกการเลี้ยงไก่เนื้อเพื่อการค้าเกือบทั้งหมดจะเลี้ยงกันในจังหวัดรอบๆกรุงเทพฯ โดยบริษัทเอกชนได้เข้าไปส่งเสริมการเลี้ยงไก่เนื้อ โดยการให้คำแนะนำเกี่ยวกับวิธีการเลี้ยงการป้องกันรักษาโรค การประกันราคาและหาตลาดจำหน่ายไก่เนื้อให้เกษตรกร ผลจากการดำเนินการด้วยวิธีดังกล่าวปรากฏว่าธุรกิจการเลี้ยงไก่เนื้อได้ขยายตัวไปอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะรูปแบบการเลี้ยงไก่แบบประกันราคา หรือการเลี้ยงไก่แบบพันธสัญญา โดยผู้เลี้ยงไก่เนื้อรายย่อยมีทั้งแบบผู้เลี้ยงไก่อิสระและแบบพันธสัญญา โดยผู้เลี้ยงไก่แบบอิสระมีแนวโน้มที่ลดลงเรื่อยๆเนื่องจากต้องประสบกับความผันผวนทางด้านราคาไก่เนื้อ ทำให้ต้องเลิกเลี้ยงไปจำนวนมากและบางส่วนได้หันมาเลี้ยงไก่แบบพันธสัญญากับบริษัททุนกล่าวได้ว่า การเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธสัญญาได้ขยายตัวเพิ่มมากขึ้น ตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา สอดคล้องกับงานของวอลเดนเบลโล, เชียร์คินนิงแฮมและสีกิงพอท์ (2542) ที่ระบุว่าการทำงานเกษตรแบบมีสัญญาจ้างได้กลายเป็นนวัตกรรมขึ้นสำคัญที่สุดของทศวรรษที่ 1980 (พ.ศ.2523-2532) โดยหวังว่าจะช่วยเกษตรกรรายย่อยให้กลายเป็นผู้ผลิตที่มีประสิทธิภาพ(วอลเดนเบลโล, เชียร์คินนิงแฮมและสีกิงพอท์ อ้างถึงในชีวิน อริยะสุนทร, 2555 : 95)ในการลงทุนเลี้ยงไก่แบบพันธสัญญาครั้งแรกเกษตรกรต้องใช้เงินทุนจำนวนมากที่สุดสำหรับการปลูกสร้างโรงเรือนเลี้ยงไก่เนื้อบนบ่อเลี้ยงปลาซึ่งเป็นโรงเรือนแบบเปิด หรือเล้าเปิดบนบ่อเลี้ยงปลา โดยส่วนมากแล้วเกษตรกรจะอาศัยเงินกู้จากธนาคารและสหกรณ์ ต่อมาภายหลังจากปัญหาไข้หวัดนกระบาดกรมปศุสัตว์ได้บังคับให้เกษตรกรที่เลี้ยงไก่เนื้อในชุมชน ทำการปรับปรุงโรงเรือนให้เป็นระบบปิด หรือเล้าปิดเพื่อป้องกันและควบคุมโรคระบาดในสัตว์ปีก โดยต้องปิดผ้ายางรอบโรงเรือนติดตั้งระบบทำความเย็นภายในโรงเรือนที่เรียกว่าระบบ “อีแวป (EVAP : Evaporation cooling systems) ซึ่งเกษตรกรต้องใช้เงินลงทุนในการสร้างโรงเรือนและติดตั้งระบบอีแวปประมาณตั้งแต่ 300,000-700,000 บาทต่อโรงเรือนสำหรับเลี้ยงไก่ประมาณ 4,000 -5,500 ตัว เกษตรกรส่วนใหญ่ไม่มีเงินทุนเพียงพอจึงต้องเลิกอาชีพเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธสัญญาไป และส่วนหนึ่งจำนวนไม่มากที่ยังตัดสินใจเลี้ยงไก่เนื้อต่อไป โดยส่วนใหญ่ต้องอาศัยสินเชื่อที่เป็นอุปกรณ์ต่าง ๆ จากบริษัททุน เพื่อปรับปรุงโรงเรือนเลี้ยงไก่ให้ได้ตามมาตรฐานฟาร์ม การใช้ที่ดินของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่แบบพันธสัญญา จะ

ปลูกโรงเรือนเลี้ยงไก่บนบ่อเลี้ยงภายในบริเวณที่ดินที่เป็นบ้านพักอาศัยของตนเอง โดยส่วนใหญ่แล้วเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่จะมีที่ดินทำการเกษตรอื่นๆนอกเหนือจากการเลี้ยงไก่ด้วย โดยข้อสังเกตที่น่าสนใจ คือในทัศนะของเกษตรกรที่มีที่ดินจำนวนไม่มากนักเห็นว่าการสร้างโรงเรือนเลี้ยงไก่แบบพันธสัญญาจะเป็นการใช้ประโยชน์ที่ดินที่มีอยู่จำกัดในการเพิ่มรายได้ ได้มากกว่าการใช้ที่ดินไปในการทำการเกษตรอื่นๆ ส่วนลักษณะการถือครองที่ดินเกษตรกร ผู้ลงทุนทำฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธสัญญาจะเป็นเจ้าของที่ดินของตนเอง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าเกษตรกรที่ไม่มีที่ดินเป็นของตนเองไม่สามารถที่จะเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธสัญญา ได้เนื่องจากข้อจำกัดทางด้านเงินทุน เพราะเกษตรกรจะต้องใช้ที่ดินเป็นหลักทรัพย์ในการกู้เงินกับธนาคาร หรือสหกรณ์มาลงทุนในการเลี้ยงไก่ เกษตรกรที่ไม่มีที่ดินจึงเป็นข้อจำกัดในการเข้าถึงแหล่งเงินทุนในการเลี้ยงไก่และการลงทุนสร้างโรงเรือนเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธสัญญา ต้องใช้เงินทุนจำนวนมาก ดังนั้นหากจะต้องลงทุนปลูกสร้างโรงเรือนที่มีราคาสูงบนที่ดินเช่าจะไม่คุ้มค่าในการลงทุนเลี้ยงไก่ นอกจากนี้ในมุมมองของบริษัทหากต้องลงทุนกับเกษตรกรที่ไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง น่าจะมีความเสี่ยงทางธุรกิจมากกว่าเกษตรกรที่มีที่ดินของตนเอง

รูปแบบการใช้แรงงานของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธสัญญา ส่วนใหญ่จะใช้แรงงานภายในครัวเรือนเป็นหลัก แม้จะมีการจ้างแรงงานก็เป็นรูปแบบการจ้างแรงงานภายในเครือญาติ หรือเพื่อนบ้านที่มีความสนิทสนมมาช่วยดูแลไก่โดยมีลักษณะที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกันมากกว่าความสัมพันธ์แบบนายจ้างลูกจ้างในตลาดแรงงาน ทั้งนี้จำนวนแรงงานภายในครัวเรือนยังเป็นข้อจำกัดสำคัญที่ส่งผลให้เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อทั้งหมดในตำบล เป็นการเลี้ยงไก่เนื้อในจำนวนไม่มาก เป็นการเลี้ยงไก่แบบเกษตรกรรายย่อยเท่านั้นกระบวนการและขั้นตอนการเลี้ยงไก่แบบพันธสัญญาในโรงเรือนที่มีความละเอียดลออ และพิถีพิถันสูงเพราะต้องการทั้งคุณภาพ และความปลอดภัยของผลผลิตผสมผสานกับข้อจำกัดด้านสาธารณูปโภคเช่น ระบบไฟฟ้าภายในชุมชนที่ดับบ่อยครั้ง ทำให้เกษตรกรต้องใช้เวลาแรงงานในการเลี้ยงและดูแลไ้มากกว่าการใช้เวลาแรงงานไปในกิจกรรมทางการเกษตรอื่น เช่นการทำนาที่หลายรายต้องจ้างทำนา และต้องปรับเวลาและการดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับการดูแลไก่เนื้อในโรงเรือนในส่วนของตน และรายได้ในการเลี้ยงไก่ของเกษตรกรพบว่า ต้นทุนส่วนใหญ่ในการเลี้ยงไก่เนื้อคือค่าอาหารไก่ลูกไก่ยาและเวชภัณฑ์ เป็นต้น ทุนที่มีสัดส่วนสูงมากเมื่อเทียบกับรายได้ของการเลี้ยงไก่ในแต่ละรอบการเลี้ยงคือตั้งแต่ร้อยละ 85-98 ของรายได้ซึ่งข้อมูลจากเกษตรกรพบว่าในกรณีที่เกิดปัญหาจากปัจจัยการผลิตหรือความผิดพลาดในกระบวนการเลี้ยงไก่เช่นไก่ที่เลี้ยงตายลงลูกไก่อ่อนแอหรือพิการจำนวนมากอาหารที่บริษัทนำมาให้มีคุณภาพต่ำทำให้เลี้ยงไก่แล้วน้ำหนักไก่ไม่ขึ้นหรือบริษัทมาจับไก่ช้ากว่ากำหนดเวลาที่ควรทำให้เกษตรกรต้องแบกรับค่าอาหารไก่ซึ่งปัญหาต่างๆดังกล่าวทำให้เกษตรกรมีรายได้ลดลงหรืออาจขาดทุนจากการเลี้ยงไก่ในรอบการเลี้ยงนั้นทันที ดังนั้นการเลี้ยงไก่แบบพันธสัญญาตามหลักการแทนที่จะสร้างหลักประกันในการเข้าถึงปัจจัยการผลิตที่มีคุณภาพด้วยราคาที่เหมาะสมรวมถึงมีการประกันรายได้ที่มั่นคงกว่าการเลี้ยงไก่แบบอิสระนั้นจึงไม่เป็นจริงเสมอไป โดยพบว่าในการเลี้ยงไก่ในแต่ละรอบการเลี้ยงจะกำไรหรือขาดทุน ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการทั้งที่กล่าวมาแล้ว ทั้งจากตัวเกษตรกรเอง และจากบริษัททำให้รายได้ของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่แบบพันธสัญญามีความผันผวนและมีความเสี่ยงที่จะขาดทุนจากการเลี้ยงสูง

ความสัมพันธ์ทางการผลิตในการเลี้ยงไก่แบบพันธสัญญา เป็นความสัมพันธ์ทางการผลิตที่บริษัทจะเสนอสินเชื่อในรูปแบบปัจจัยการผลิตคือลูกไก่อาหารไก่ยาและเวชภัณฑ์ การสนับสนุนความรู้ทางด้านเทคนิคในการเลี้ยง และการบริหารจัดการฟาร์มรวมถึงการจัดการด้านการตลาดให้แก่เกษตรกร โดยเกษตรกรเป็นผู้รับผิดชอบลงทุนในการสร้างโรงเรือนบนที่ดินของตนเองอุปกรณ์ในการเลี้ยงไก่ค่าแรงงานและค่าใช้จ่ายในการบริหารจัดการฟาร์ม โดยทั้งสองฝ่ายได้ตกลงทำสัญญาระหว่างกันไว้ล่วงหน้าถึงปริมาณและคุณภาพของปัจจัยการผลิตที่จะซื้อจากบริษัทและผลผลิตที่เกษตรกรจะขายให้แก่บริษัทซึ่งตามหลักการแล้วรูปแบบการผลิตแบบเกษตรพันธสัญญาจะสามารถทำให้เกษตรกรที่มีเงินทุนจำกัดสามารถเข้าถึงเงินทุนในรูปแบบของสินเชื่อปัจจัยการผลิตและการเข้าถึงปัจจัยการผลิตที่มีคุณภาพ และราคาประหยัคกว่าที่เกษตรกรรายย่อยจะไปจัดซื้อเอง การได้รับการถ่ายทอดเทคนิคการผลิตใหม่ๆที่จะทำให้ประสิทธิภาพในการผลิตดีขึ้น การลดความเสี่ยงทางการตลาดในเรื่องความผันผวนของราคาผลผลิตในแต่ละฤดูกาลซึ่งโดยรวมแล้วเกษตรพันธสัญญาน่าจะทำให้เกษตรกรมีรายได้ที่แน่นอนมากกว่า

การเลี้ยงไก่แบบอิสระที่มีความเสี่ยงมากกว่า (Setboonsarng, S. and Penkett, C. อ้างถึงใน ชิวิน อริยะสุนทร, 2555 : 96)

ทั้งนี้แม้เกษตรกรจะสามารถเข้าถึงสินเชื่อในรูปแบบปัจจัยการผลิตที่ได้รับจากบริษัท แต่เกษตรกรต้องประสบกับปัญหาคุณภาพของปัจจัยการผลิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งคุณภาพของอาหารไก่หรือลูกไก่โดยที่เกษตรกรแทบจะไม่สามารถต่อรองกับบริษัทได้เลยพันธสัญญากลายเป็นการผูกมัดเกษตรกรให้ต้องจ่ายยอมต่อการกำหนดราคา ปัจจัยการผลิตและคุณภาพของปัจจัยการผลิตของบริษัททุนการนำอาหารและ/หรือลูกไก่ที่มีคุณภาพต่ำกว่ามาตรฐานมาจำหน่ายให้แก่เกษตรกรในราคาที่กำหนดไว้ตายตัวทำให้บริษัทได้กำไรจากส่วนต่างในการขายปัจจัยการผลิตให้แก่เกษตรกรจำนวนมากส่วนในการตลาด หรือขายไก่เนื้อก็เป็นไปในลักษณะเดียวกันคือบริษัทเป็นผู้กำหนดคุณภาพปริมาณขนาดและน้ำหนักของไก่เนื้อโดยบริษัทจะเข้ามาจับไก่ซึ่งอาจจะไปเป็นไก่ขนาดเล็กเพื่อนำไปทำไก่ย่างหรือไก่ขนาดใหญ่นำไปชำแหละขึ้นส่วนก็ได้ตามความต้องการของตลาดซึ่งส่งผลกระทบต่อรายได้ของเกษตรกรที่จะคิดคำนวณจากน้ำหนักของไก่กล่าวคือเกษตรกรย่อมต้องการขายไก่ขนาดใหญ่โตเต็มที่ที่มีน้ำหนักดีเพื่อจะได้รับรายได้สูงที่สุดแต่บริษัททุนอาจจับไก่ขนาดเล็กหรือใหญ่ก็ได้ตามแต่ความต้องการของบริษัทไม่ได้ขึ้นอยู่กับเกษตรกรแต่อย่างใดนอกจากนี้ยังผลภาระความเสียหายที่เกิดขึ้นในการจับไก่ให้แก่เกษตรกรแต่เพียงผู้เดียวอีกด้วยส่งผลให้เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ไม่ได้รับรายได้ตามที่ควรหรือในหลายกรณีที่ขาดทุนจากการเลี้ยงไก่ในรอบการเลี้ยงนั้นด้วย สอดคล้องกับงานวิจัยของกัลปพฤกษ์ ผิวงาม และคณะ (2552) ที่พบว่าปัญหาที่เกิดขึ้นจากการทำเกษตรกรพันธสัญญาในเรื่องของปัจจัยการผลิตและการรับซื้อผลผลิตบริษัททุนมีการบังคับใช้ปัจจัยการผลิตต่างๆโดยไม่โปร่งใสและปราศจากการแข่งขันทำให้เกษตรกรต้องซื้อปัจจัยการผลิตในราคาที่แพงบริษัทอาจให้ปัจจัยการผลิตที่ไม่เป็นไปตามข้อตกลงส่วนกระบวนการรับซื้อผลผลิตไม่มีการระบุวิธีการรับซื้อที่เป็นธรรมเช่นการมารับซื้อล่าช้าทำให้เกษตรกรเสียหาย (กัลปพฤกษ์ ผิวงาม และคณะ, 2552 : 4) กล่าวได้ว่าการผลิตแบบพันธสัญญาอาจกลายเป็นการหาประโยชน์จากเกษตรกรรายเล็กอย่างกว้างขวางโดยในหลายกรณีบริษัทได้รับส่วนแบ่งกำไรก่อนโตไปขณะที่เกษตรกรรายย่อยต้องแบกรับความเสี่ยงไป (Scott Christensen อ้างถึงใน ชิวิน อริยะสุนทร, 2555 : 97) ซึ่งแสดงให้เห็นว่าความสัมพันธ์ทางการผลิตที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธสัญญากับบริษัททุนโดยบริษัททุนได้เข้าไปควบคุมกระบวนการผลิตของเกษตรกรผ่านปัจจัยทางการผลิตและการตลาดของไก่เนื้อเกษตรกรขาดอิสระในการตัดสินใจที่จะผลิตหรือขายไก่เนื้ออย่างสิ้นเชิงตามสัญญาที่ได้ตกลงกันไว้กับบริษัททุน

ข้อมูลจากการศึกษานี้ยังพบอีกว่าการเลี้ยงไก่ในรูปแบบพันธสัญญายังคงสามารถดำเนินไปควบคู่กับการผลิตหรือการทำฟาร์มแบบอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ได้โดยไม่จำเป็นที่บริษัททุนจะต้องทำการเปลี่ยนแปลงการเลี้ยงไก่เนื้อให้กลายเป็นอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ทั้งหมดเนื่องจากบริษัททุนยังได้ประโยชน์จากเกษตรกรรายย่อยที่ทำสัญญาเลี้ยงไก่กับบริษัทเป็นแหล่งจำหน่ายปัจจัยการผลิตชนิดต่างๆและใช้ผลผลิตของเกษตรกรรายย่อยเป็นแหล่งผลผลิตสำรองหรือเสริมให้แก่ตลาดการขายไก่เนื้อได้อีกทางหนึ่งด้วย

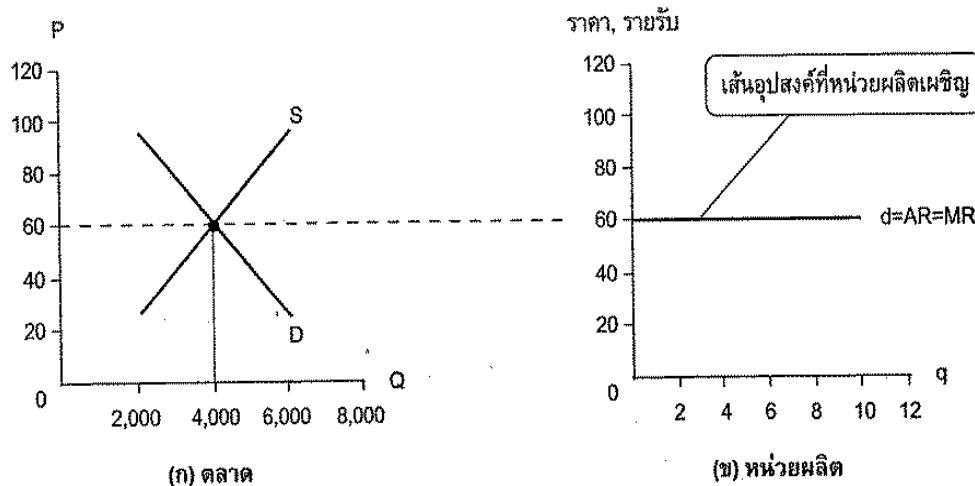
การนำแนวคิดเศรษฐศาสตร์สถาบันและเศรษฐศาสตร์จุลภาคมาใช้ในการแก้ไขปัญหาเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อด้วยการเกษตรแบบพันธสัญญา

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช (2012 : เว็บไซต์) ได้อธิบายแนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์สถาบันไว้ว่าเป็นแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ที่ให้ความสำคัญกับ “สถาบัน” ว่าเป็นกลุ่มของกติกาสังคม หรือองค์การที่มีบทบาทความสำคัญคอยกำกับหรือควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์และการจัดสรรทรัพยากรในระบบเศรษฐกิจโดยสถาบันสามารถจำแนกเป็น 2 ลักษณะที่สำคัญคือ สถาบันทางการเมืองและไม่ใช่ทางการเมืองทางสถาบันทางการเมือง เช่นรัฐธรรมนูญพรรคการเมือง ส่วนสถาบันไม่ใช่ทางการเมืองเช่นขนบธรรมเนียมประเพณีแนวปฏิบัติเป็นต้น ในช่วงทศวรรษที่ 1980-1990 นับเป็นยุคทองของเศรษฐศาสตร์สถาบันที่ประเทศต่างๆหันมาให้ความสนใจกับแนวคิดนี้อย่างจริงจังจึงจะเห็นได้จากสหรัฐอเมริกาโดย John Williamson ได้อธิบายแนวทางการนำเศรษฐศาสตร์สถาบันมาใช้ว่า ในกรณีที่กลไกตลาดล้มเหลว หรือตลาดทำงานได้ไม่ดีวิธีแก้ไขที่ถูกนำเสนอ คือ ต้อง

แสวงหานโยบายที่ดี (Good Policy) ซึ่งในที่นี้คือการดำเนินการตามแนวทาง Washington Consensus ที่เกิดจากการประชุมของกลุ่มประเทศพัฒนาแล้วเมื่อ ค.ศ. 1989 เพื่อคัดสรรนโยบายที่เหมาะสมในการพัฒนาเช่นการกำหนดชุดของนโยบาย (Standard Reform Package) ที่จะนำมาเพื่อแก้ไขวิกฤตการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นอาทิการก่อตั้งกองทุนการเงินระหว่างประเทศธนาคารโลกเป็นต้นรวมทั้งการแสวงหาสถาบันที่ดี (Good Institution) ซึ่งในปัจจุบันอาจตีความได้ว่า คือ ธรรมาภิบาล (Good Governance) ดังนั้นนอกจากจะต้องพยายามทำให้ The Price Right แล้วยังต้องทำให้ The Institution Right อีกด้วยจึงจะเป็นการดูแลทั้งระบบกล่าวคือเป็นการทำให้ราคาเข้าสู่ดุลยภาพที่ควรจะเป็นและสถาบันต่างๆ มีความโปร่งใสนั่นเอง

การนำแนวคิดของเศรษฐศาสตร์สถาบันมาอธิบายความล้มเหลวของกลไกตลาดโดยเฉพาะในประเทศกำลังพัฒนาว่าเกิดจากปัจจัยต่างๆที่พบเห็นบ่อยครั้งในประเทศกำลังพัฒนาอาทิต้นทุนในการทำธุรกรรม (Transaction Cost) ที่สูงมากและการเข้าถึงข้อมูลได้ไม่เท่าเทียมกัน (Asymmetry Information) ทำให้ขาดโอกาสและแรงจูงใจในการผลิตผู้ผลิตแบกภาระต้นทุนการผลิตที่สูงและผู้บริโภคอาจต้องซื้อสินค้าในราคาที่แพงเกินความจำเป็นนอกจากนี้การไม่มีการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา (Property Rights) ก็เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ผู้ผลิตไม่มีแรงจูงใจในการคิดค้นสิ่งประดิษฐ์ใหม่ๆ เนื่องจากสิ่งประดิษฐ์จะถูกลอกเลียนแบบในเวลาอันรวดเร็ว แนวทางในการแก้ปัญหาที่ต้องทำให้ระบบและองค์กรต่างๆมีความโปร่งใสหรือมีธรรมาภิบาล (Good Governance) มีการปฏิบัติและเปิดเผยข้อมูลข่าวสารอย่างเท่าเทียมในทุกภาคส่วนของสังคมในขณะเดียวกันก็ต้องไม่ลืมที่จะคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาเพื่อให้เกิดการพัฒนาเทคโนโลยีใหม่ๆเกษตรพันธสัญญา (Contract Farming) เป็นรูปแบบหนึ่งของการนำเศรษฐศาสตร์สถาบันใหม่มาใช้ในการบริหารจัดการจนประสบความสำเร็จอย่างสูงในภาคเกษตรกรรมสามารถชนะความล้มเหลวของกลไกตลาดได้ทำให้เกษตรกรมีงานทำและมีรายได้เพิ่มขึ้นโดยเป็นการรวมกลุ่มกันในแนวดิ่ง (Vertical Linkages) ระหว่างเกษตรกรรายย่อยและผู้ผลิตรายใหญ่ที่นำสินค้าออกสู่ตลาดทำให้ต่างเกื้อหนุนซึ่งกันและกันเนื่องจากเกษตรกรรายย่อยมักขาดแคลนเงินทุนและเทคโนโลยีขณะที่ผู้จำหน่ายและกระจายสินค้าก็ได้รับสินค้าในคุณลักษณะที่ตนต้องการนำไปสู่เสถียรภาพของราคาตลาดและการได้สินค้าที่มีคุณภาพดีเป็นต้นจะเห็นจากตัวอย่างประสบการณ์ของประเทศเคนยาในทวีปแอฟริกาในทศวรรษที่ 1990 ที่มีการนำเกษตรพันธสัญญามาใช้และประสบความสำเร็จอย่างสูง

นอกจากนี้ยังมีการนำแนวคิดเศรษฐศาสตร์จุลภาคมาใช้ในการอธิบายการเกษตรแบบพันธสัญญาด้วยโดยสุดใจ จงวรกิจวัฒนา (2555 : 19-22) ได้อธิบายเกษตรพันธสัญญากับโครงสร้างการตลาดไว้ว่า ตลาดแข่งขันสมบูรณ์ในทางเศรษฐศาสตร์คือตลาดเสรีที่มีการแข่งขันสมบูรณ์มีข้อมูลข่าวสารสมบูรณ์สินค้ามีลักษณะเดียวเหมือนกันปราศจากสิ่งกีดขวางภายนอกมีผู้ซื้อและผู้ขายจำนวนมากจนไม่สามารถทำให้ผู้หนึ่งผู้ใดควบคุมราคาได้ผู้ผลิตหรือผู้ขายต้องเป็นผู้ที่ยอมรับราคาตลาด (Price Taker) ดูแผนภาพประกอบที่ 2

แผนภาพประกอบที่ 2 เส้นอุปสงค์ที่หน่วยผลิตในตลาดแข่งขันสมบูรณ์ต้องเผชิญ

จากแผนภาพประกอบที่ 2 ราคาตลาดที่ผู้ผลิต หรือผู้ขายต้องยอมรับคือราคา 60 บาท แต่ในความเป็นจริงมีระดับของความไม่สมบูรณ์ต่างกันขึ้นอยู่กับคุณสมบัติของสินค้าขนาดและจำนวนของผู้ซื้อผู้ขายความยากง่ายในการเข้าและออกจากตลาดการซื้อขายประสิทธิภาพในการจัดสรรทรัพยากรที่เกี่ยวข้องและความเป็นธรรมในการดำเนินการการประสานกันในแนวตั้งของตลาด (Vertical coordination in markets) เป็นขบวนการปรับปรุงองค์และอุปทานเข้าหากันที่เป็นไปตามปริมาณของสินค้าคุณภาพสถานที่และเวลาในการขนส่งซึ่งเกิดขึ้นพร้อมไปกับห่วงโซ่ของงานที่ทำต่อเนื่องกันมาตั้งแต่การผลิตการคัดเกรดการบรรจุ การขนส่งการแปรรูปการเก็บรักษา และการกระจายสินค้าเกษตรกรจะสามารถปรับสินค้าให้เข้ากับความต้องการของผู้บริโภคที่เปลี่ยนไปได้ โดยใช้กลไกด้านเทคโนโลยีนโยบายและการจัดการในภาคการเกษตรมักจะประสบกับปัญหาการประสานกันในแนวตั้งของตลาดด้วยลักษณะเฉพาะของการทำเกษตรที่เป็นการผลิตตามฤดูกาล ปริมาณการผลิตจึงมักน้อยไปตามฤดูกาลการตอบสนองของอุปทานซ้ำสินค้ามีลักษณะเน่าเสียง่ายมีความหลากหลายในคุณภาพการกระจายตัวของพื้นที่ทำการผลิตตัวอย่างของการประสานแนวตั้งของตลาดจะเห็นได้จากตลาดเปิดทั่วไปที่มีการทำการค้าค่อนข้างจะรวดเร็วไม่มีภาระผูกพันต่อเนื่องการดำเนินการจะพิจารณาจากกลไกของราคาเป็นหลักราคาเป็นสิ่งที่สนใจสำหรับผู้ซื้อและผู้ขายและเป็นปัจจัยในการทำให้เกิดความสมดุลของอุปสงค์และอุปทานการนำระบบการทำสัญญาระหว่างผู้ซื้อและผู้ขายเข้ามาปรับการประสานแนวตั้งของตลาดน่าจะส่งผลดีให้กับผู้เกี่ยวข้องทั้ง 2 ฝ่ายสัญญาที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรอาจแบ่งออกได้ 3 ประเภทคือ

1. สัญญาตามความต้องการของตลาดจะเกี่ยวข้องกับผลผลิตในด้านของคุณภาพปริมาณและราคาเป็นต้นเป็นสัญญาที่เกษตรกรจะต้องทำการผลิตให้ได้ตามปริมาณคุณภาพภายใต้ราคาที่กำหนดไว้เพื่อส่งมอบให้กับผู้ซื้อ
2. สัญญาการจัดหาทรัพยากรการผลิตจะเกี่ยวข้องกับการจัดหาปัจจัยและการบริการด้านการผลิตที่ผู้ซื้อตกลงจะจัดให้ตามสัญญาให้กับเกษตรกรเพื่อใช้ในการผลิต
3. สัญญาการจัดการผลิตจะเกี่ยวข้องกับการให้ความช่วยเหลือด้านเทคโนโลยีที่เกี่ยวข้องกับการผลิตให้กับเกษตรกร นอกจากนี้ยังมีรูปแบบอื่นๆที่แทรกอยู่ในการประสานแนวตั้งของตลาดเช่นสหกรณ์การเกษตรสมาคมและองค์กรที่ช่วยในด้านการต่อรองในการซื้อขายสินค้าเกษตรระบบข้อมูลสินค้าเกษตรการบริการขนส่งบริการสินเชื่อรวมถึงแผนงานภาครัฐเป็นต้นโดยผลของการทำเกษตรพันธสัญญาประเภทต่างๆมีดังนี้

(1) การทำสัญญาตามความต้องการของตลาดมีข้อดีและประโยชน์คือผู้ซื้อจะให้ข้อมูลความต้องการของตลาดให้กับผู้ผลิตที่ระบุถึงตัวพืชที่ต้องการในด้านของรูปแบบสายพันธุ์คุณภาพระยะเวลาที่ต้องการท้องที่ผลิตและราคาที่กำหนดตามที่

ตกลงกันในขณะที่เดียวกันการต่อรองเจรจาทำสัญญาผู้ผลิตก็จะให้ข้อมูลกับผู้ซื้อในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเงื่อนไขอุปทานสินค้าที่จะผลิตให้ว่าจะทำได้ตามสัญญาอย่างน้อยเพียงใดจนเป็นที่พอใจของทั้ง 2 ฝ่ายจึงตกลงทำสัญญากันนอกจากนี้การทำสัญญาตามความต้องการของตลาดหรือผู้ซื้อยังทำให้ผู้ซื้อสามารถที่จะทำสัญญากับผู้ผลิตหรือเกษตรกรได้หลายๆรายตามความต้องการ โดยเฉพาะในเกษตรกรรายย่อยหลายๆรายเพื่อให้ได้ผลผลิตตามปริมาณที่ต้องการได้อย่างไรก็ตามการทำสัญญาตามความต้องการของตลาดมิได้เป็นการช่วยลดความเสี่ยงของทั้งผู้ซื้อและผู้ผลิตอย่างชัดเจนทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความซับซ้อนของเงื่อนไขและปัจจัยต่างๆที่เข้ามาเกี่ยวข้องในกรณีที่มองว่าความเสี่ยงคือความผันผวนของรายได้การกำหนดราคาคงที่ในสัญญาซื้อขายไม่ใช่เป็นสิ่งที่ช่วยลดความเสี่ยงของทั้ง 2 ฝ่ายเมื่อเปรียบเทียบการซื้อขายในตลาดเปิดที่มีการแข่งขันในสินค้าชนิดเดียวกันและอาจเป็นการเพิ่มความเสี่ยงให้กับทั้ง 2 ฝ่ายได้ในหลายๆกรณีการกำหนดราคาคงที่ในตลาดที่ราคาขายเปลี่ยนแปลงไปตามปริมาณผลผลิตการกำหนดราคารับซื้อในสัญญาคงที่จะให้ประโยชน์ในด้านการลดความเสี่ยงด้านราคาให้กับเกษตรกรได้มากกว่าการลดความเสี่ยงของผู้ซื้อคือการสร้างเสถียรภาพของรายได้ให้กับเกษตรกร (ลดความผันผวนของรายได้เกษตรกร) มากกว่าเสถียรภาพของผู้ซื้อเนื่องจากผู้ซื้อที่นำไปขายในตลาดที่มีการแข่งขันยังต้องเสี่ยงกับระดับราคาที่แข่งขันกันตามปริมาณและคุณภาพของอุปทานสินค้าประเภทเดียวกันการทำสัญญาที่มีการกำหนดราคารับซื้อคงที่นั้นจะทำได้ง่ายขึ้นภายใต้สถานการณ์ที่ (1) การเปลี่ยนแปลงของอุปทานผลผลิตมิใช่เป็นตัวกระจายที่สำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงของระดับราคาในตลาด (2) ราคาขายในตลาดของผู้ซื้อผลผลิตตามสัญญาได้มีความสัมพันธ์กับราคาของวัตถุดิบดังนั้นราคาคงที่ตามสัญญาจะทำให้เกิดเสถียรภาพของรายได้ของผู้ซื้อผลผลิตจากเกษตรกรไปขายและ (3) เมื่อผู้ซื้อผลผลิตจากเกษตรกรคาดหวังว่าราคาตลาดจะสูงกว่าที่ซื้อจากเกษตรกร

(2) การทำสัญญาการจัดการทรัพยากรการผลิตเป็นลักษณะของสัญญาที่มีขึ้นจากความไม่สมบูรณ์ของตลาดปัจจัยการผลิตกล่าวคือการขาดแคลนปัจจัยที่มีคุณภาพในการผลิตในตลาดเช่นพันธุ์พืชที่มีคุณภาพตรงตามเงื่อนไขของสัญญาทำให้ผู้ซื้อต้องจัดหาปัจจัยพันธุ์ให้หรือแม้จะพอหาได้ในตลาดคู่สัญญาอาจจัดหาซื้อได้ในราคาที่ถูกลงกว่าให้กับเกษตรกรคู่สัญญาหลายๆรายก็จะทำให้เกิดความประหยัดทางเศรษฐกิจ (Economy of Scale) รวมไปถึงปัจจัยอื่นๆเช่นสารฆ่าแมลงปุ๋ยเครื่องจักรและอื่นๆนอกจากนี้ก็จะเกิดผลที่ผู้ซื้อผลผลิตต้องการให้ผู้ผลิตใช้ปัจจัยชนิดต่างๆตามที่ต้องการให้ใช้เพื่อผลผลิตที่มีคุณภาพโดยการให้ทุนสนับสนุนการซื้อปัจจัยชนิดที่กำหนดช่วยลดต้นทุนให้กับเกษตรกรและส่งผลประโยชน์ไปถึงราคาที่ขายให้กับผู้ซื้อในท้ายที่สุด

(3) สัญญาการจัดการผลิตเป็นสัญญาที่บอกถึงวิธีการผลิตที่ผู้ซื้อต้องการให้ทำการผลิตเป็นการให้คำแนะนำส่งเสริมการผลิตเพื่อให้ได้ผลผลิตที่ต้องการให้ความช่วยเหลือด้านเทคโนโลยีการผลิตที่จะทำให้ช่วยลดต้นทุนการผลิตที่จะคุ้มกับทุนที่ให้ความช่วยเหลือไปในการนี้ผู้ซื้อที่เป็นคู่สัญญาต้องมั่นใจว่าเกษตรกรจะไม่เอาผลผลิตที่ได้รับความช่วยเหลือนี้ไปขายให้กับผู้ซื้อรายอื่นโดยทั่วไปผู้ซื้อคู่สัญญาจะให้ความช่วยเหลือในกรณีที่เอาเป็นคู่ซื้อรายเดียวทำสัญญาให้ปลูกพืชเฉพาะชนิดใดชนิดหนึ่งที่พิเศษจากตลาดทั่วไปหรือเป็นพืชใหม่ที่มีเทคโนโลยีการผลิตต่างไปจากพืชเดิมๆที่เกษตรกรทำการเพาะปลูกอยู่ความจำกัดของข้อมูลและแหล่งรับซื้อทำให้เกษตรกรต้องพึ่งคู่สัญญาในการถ่ายทอดเทคโนโลยีและตลาดรับซื้อตามราคาที่กำหนดในสัญญาการให้ความช่วยเหลือด้านเทคโนโลยีการผลิตนับเป็นส่วนสำคัญของการจัดการผลิตในการควบคุมการผลิตให้ได้ผลผลิตที่มีปริมาณคุณภาพและมาตรฐานตามต้องการเพื่อให้คุ้มค่ากับการรับซื้อในราคาที่กำหนด

สรุปปัญหาที่ตลาดสินค้าเกษตรทั่วไปประสบในด้านการส่งผ่านข้อมูลทั้งด้านการผลิตและการตลาดรวมถึงการเข้าถึงปัจจัยและบริการที่สำคัญในการผลิตทำให้การผลิตไม่สามารถเกิดประสิทธิภาพเต็มที่ที่สามารถทำให้เกิดการประหยัดทางเศรษฐกิจการนำระบบเกษตรพันธสัญญามาเป็นกลไกประสานจะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิตในการผลิตของเกษตรกรรายย่อยทำให้เกษตรกรรายย่อยสามารถเข้าถึงข้อมูลในการผลิตการตลาดมีการถ่ายทอดเทคโนโลยีในการผลิตเข้าถึงแหล่งเงินทุนและการประกันราคาผลผลิตการผลิตที่มีการจัดการการผลิตการตลาดที่ดีย่อมส่งผลดีกับผู้ผลิตและผู้ซื้อทำให้เกิดการประหยัดทางเศรษฐกิจทรัพยากรถูกใช้อย่างคุ้มค่าและสร้างความยั่งยืนในการใช้ทรัพยากรต่อไปในอนาคต

นอกจากนี้ อรรถวุฒิ ไสยเจริญ (2537 : บทคัดย่อ) ได้วิจัยเรื่อง โครงสร้างตลาดอุตสาหกรรมไก่เนื้อในประเทศไทย ผลการวิจัยพบว่า อุตสาหกรรมที่สำคัญและเกี่ยวข้องกับการเลี้ยงไก่เนื้อในประเทศไทยมีระดับการกระจุกตัวและโครงสร้างตลาดแตกต่างกัน โดยอุตสาหกรรมอาหารสัตว์สำเร็จรูปมีการกระจุกตัวในระดับปานกลางค่อนข้างสูง มีลักษณะโครงสร้างตลาดแบบผูกขาดโดยผู้ขายน้อยรายหรือกึ่งผู้ผลิตน้อยราย (quasi-oligopoly) อุตสาหกรรมการผลิตลูกไก่มีการกระจุกตัวในระดับปานกลาง มีลักษณะโครงสร้างตลาดแบบผู้ขายน้อยราย (oligopoly) และอุตสาหกรรมโรงฆ่าไก่หรือกลุ่มผู้ผลิตไก่สดภายในประเทศมีการกระจุกตัวในระดับต่ำ มีลักษณะโครงสร้างตลาดแบบผู้ขายมาราย (monopolistic competition) ส่วนอุตสาหกรรมไก่สดแช่แข็งเพื่อการส่งออก ถึงแม้ว่าจะไม่สามารถนำค่าทางสถิติมาวิเคราะห์ได้ก็ตาม ทั้งนี้เนื่องจากจะต้องคำนึงถึงผู้ผลิตส่งออกจำนวนมากจากต่างประเทศ แต่พอสรุปได้ว่ามีลักษณะโครงสร้างตลาดแบบผู้ขายมาราย (monopolistic competition) เช่นเดียวกับอุตสาหกรรมโรงฆ่าไก่ในด้านของผู้เลี้ยงไก่เนื้อ เมื่อพิจารณาในแง่ของผลดีและผลเสียแล้ว พบว่าการเลี้ยงแบบอิสระจะมีผลดีมากกว่าการเลี้ยงแบบมีสัญญาผูกพันกับบริษัท ดังนั้นสำหรับผู้มีเงินทุนเป็นของตนเองมีการเลี้ยงเป็นจำนวนมากกล้าเสี่ยง และมีประสบการณ์ควรจะเลี้ยงแบบอิสระ แต่สำหรับผู้มีเงินทุนน้อยควรจะเลี้ยงแบบมีสัญญา (แบบประกันราคา หรือแบบรับจ้างเลี้ยง) เพราะการทำสัญญาร่วมกันระหว่างผู้เลี้ยงกับบริษัทเมื่อมองโดยเฉลี่ยในระยะยาวแล้วจะได้รับประโยชน์ด้วยกันทั้งสองฝ่าย สำหรับการรวมตัวของธุรกิจอุตสาหกรรมไก่เนื้อ พบว่า มีลักษณะการรวมตัวแบบแนวดิ่ง (vertical integration) ทั้งในลักษณะการรวมตัวไปทางด้านหลัง (backward) และการรวมตัวไปทางด้านหน้า (forward) โดยมีกลุ่มบริษัทที่ดำเนินธุรกิจแบบครบวงจรทั้งหมด 8 รายด้วยกัน มีสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดการรวมตัวในลักษณะดังกล่าวคือ 1) การแข่งขันด้านการตลาด 2) การควบคุมความเสี่ยง 3) ความจำเป็นในการลดต้นทุนการผลิต และ 4) ผลจากมาตรการของรัฐบาลในอดีต จากการวิเคราะห์ความแตกต่างของการดำเนินธุรกิจในอุตสาหกรรมพบว่า ธุรกิจแต่ละประเภทในอุตสาหกรรมไก่เนื้อ ผู้ผลิตที่สามารถครอบครองส่วนแบ่งตลาดในอันดับสูงได้นั้น จะเป็นผู้ที่ดำเนินธุรกิจต่อเนื่องแบบแนวดิ่งครบวงจรเป็นส่วนใหญ่ ส่วนกลุ่มที่ดำเนินธุรกิจเพียงขั้นตอนเดียว จะต้องเป็นผู้ที่มีประสบการณ์มาก และมีความสามารถในการบริหารงานสูง จึงจะสามารถครอบครองส่วนแบ่งตลาดในอันดับสูงได้ ดังนั้น ผู้ผลิตที่ต้องการส่วนแบ่งตลาดและกำไรที่มากพอ จึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องใช้เงินทุนจำนวนมากและการจัดองค์กรธุรกิจต่อเนื่องแบบครบวงจร เช่นเดียวกับธุรกิจรายใหญ่ที่ทำอยู่แล้ว

ปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะเพื่อลดความเสี่ยงของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อของไทย

ปัญหาอุปสรรค

ปัญหาการเลี้ยงไก่แบบเกษตรพันธสัญญาในพื้นที่ต่างของไทยต่างๆ ก็ประสบปัญหาที่คล้ายคลึงกัน ทั้งนี้ขอยกตัวอย่างพื้นที่ที่มีการเลี้ยงเป็นจำนวนมาก ได้แก่พื้นที่ ต.โนนท่อน และตำบลอื่นในเขตอำเภอเมืองขอนแก่น รวมทั้ง ต.บ้านกง ต.โนนทัน ต.บ้านเม็ง อ.หนองเรือ และ ต.ลำน้ำพอง อ.น้ำพอง โดยเฉพาะ ต.โนนท่อน เป็นพื้นที่เลี้ยงไก่รุ่นพันธุ์ไข่ส่งแก่พื้นที่อื่นๆ ส่วนพื้นที่ ต.ลำน้ำพองและบ้านกง บ้านเม็งก็จะเลี้ยงไก่ไข่ โดยในพื้นที่ดังกล่าว จะมีเกษตรกรที่อยู่ในระบบดังกล่าวกว่า 100 ราย และมีจำนวนไก่ รวมกว่า 1 ล้านตัว ซึ่งจำนวนเกษตรกรและปริมาณการเลี้ยงก็นับวันจะมีเพิ่มมากขึ้น และหมุนเวียนในสู่เกษตรกรในพื้นที่ต่างๆ มากขึ้น เนื่องจากระบบดังกล่าว แม้จะสร้างรายได้แก่บริษัทหรือเกษตรกรบ้าง แต่ก็ได้สร้างผลกระทบต่อเกษตรกรและชุมชน ทั้งด้านการขาดทุน ภาวะสุขภาพและสิ่งแวดล้อมต่างๆ ดังนี้(นักสื่อสารแรงงาน : เว็บไซต์)

1. การแบกรับต้นทุนทั้งด้านอาคาร สถานที่ และอุปกรณ์การเลี้ยงของเกษตรกร ทั้งในช่วงเริ่มต้น และระหว่างการเลี้ยงซึ่งจะต้องมีการปรับปรุงและลงทุน เพื่อให้ได้มาตรฐานตามความต้องการของบริษัทหรือระเบียบต่างๆ รวมทั้งค่าไฟฟ้า น้ำที่ต้องดำเนินการแบบโรงงานอุตสาหกรรมฯซึ่งเกษตรกรต้องนำผลกำไรที่ได้ รวมทั้งกู้ยืมหนี้สินทั้งในระบบและนอกระบบ มาลงทุนกับการเลี้ยงไก่ของตนเองอยู่ตลอดเวลา

2. การเอารัดเอาเปรียบในการจัดหาพันธุ์ไก่ อาหารเลี้ยง ยาและอุปกรณ์ต่างๆ จากบริษัทหรือนายทุน เช่น การนำลูกไก่ หรือไก่ที่ไม่มีคุณภาพ หรือยังไม่พร้อมเลี้ยงมาให้เกษตรกรดูแลก่อนที่จะได้ผลผลิต แต่ต้องเสียค่าใช้จ่ายด้านอาหาร แรงงาน น้ำ ไฟ และอื่นๆ ด้วยตนเอง รวมทั้งอาหาร ยา และอุปกรณ์ต่างๆ ก็ต้องรับจากบริษัทในราคาที่สูงกว่าที่เป็นจริง และบางครั้งยังไม่มั่นใจว่าคุณภาพตรงตามที่กำหนดไว้ ซึ่งเป็นรูปแบบและวิธีการบีบรัดเกษตรกรของบริษัทหรือนายทุนจากทุกแห่ง

3. ขาดหลักประกันด้านอาชีพ ทั้งการประกันความเสี่ยงที่เกษตรกรต้องเป็นผู้รับความเสี่ยงจากการเลี้ยงทั้งหมด ด้วยตนเองทั้งก่อนการเลี้ยง เช่น ค่าพันธุ์ไก่ หรือความเสียหายจากการเลี้ยง รวมทั้งขาดบทบาทและการมีส่วนร่วมในการกำหนดราคาหรือจัดการผลผลิตของตนเอง

4. ภาวะสุขภาพและสังคมของเกษตรกรที่ต้องอยู่กับการเลี้ยงและดูแลไก่ของตนเองตลอดเวลา ทำให้มีปัญหาทั้งด้านสุขภาพกายและจิตใจเพิ่มมากขึ้น นอกจากนั้นยังมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมของตนเองและชุมชนด้วย

ปัญหาการเลี้ยงไก่แบบมีพันธสัญญากับบริษัทหรือนายทุนดังกล่าว ทำให้เกษตรกรจำนวนมากไม่มีโอกาสในการคืนทุนหรือมีกำไรจากอาชีพ และประสบกับการขาดทุนและเป็นหนี้สินล้นพ้นตัวจนล้มละลายไปในที่สุด ซึ่งจะมีเกษตรกรรายใหม่เข้าสู่ระบบอยู่เรื่อยๆ

ข้อเสนอแนะ

หากจะมีการส่งเสริมให้เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อเข้าสู่ระบบการเกษตรแบบพันธสัญญามากขึ้น ต้องดำเนินในเงื่อนไขที่รัฐและสังคมสามารถควบคุมให้อยู่บนพื้นฐานของความเป็นธรรมดังต่อไปนี้

1. รัฐให้การคุ้มครองสิทธิของเกษตรกรในการเข้าถึงปัจจัยการผลิตอย่างมั่นคง เช่น การคุ้มครองพื้นที่เกษตรกร การเข้าถึงตัวอ่อนสัตว์ (ไก่) โดยปราศจากการหวงกัสิทธิของบริษัทเพื่อให้เกษตรกรมีสิทธิในการคัดเลือกและพัฒนาสายพันธุ์ที่มีความเหมาะสมกับท้องถิ่นตนเองและการพัฒนาธุรกิจตน
2. รัฐต้องควบคุมการจัดสรรทรัพยากรร่วมให้อยู่บนพื้นฐานของความยั่งยืน เช่น การรุกพื้นที่ป่าสงวนเพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยวจนเป็นสาเหตุของภัยธรรมชาติ รวมทั้งการยึดลำนํ้าและชายฝั่ง
3. รัฐเข้ามามีบทบาทในการควบคุมการทำสัญญาให้มีความเป็นธรรม มีกลไกในการบริหารจัดการสัญญาให้เกิดความเป็นธรรมต่อคู่สัญญาและส่งเสริมการรวมกลุ่มของเกษตรกรรายย่อย ทำให้เกษตรกรมีการรวมตัวได้สำเร็จ เพื่อเพิ่มความเข้มแข็งในการสร้างอำนาจต่อรอง โดยต้องมีแนวทางที่ชัดเจนเกี่ยวกับการทำให้ต้นทุนในการรวมตัวกันของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อต่ำที่สุด
4. การประกันสิทธิของเกษตรกรให้รักษาวิถีการผลิตของชุมชนโดยการจัดหาช่องทางตลาดทางเลือก
5. การเปิดพื้นที่สื่อสารณะให้มีข้อมูลของเกษตรกรพันธสัญญาอย่างรอบด้านมิใช่เพียงข้อมูลชวนเชื่อหากรัฐสร้างเงื่อนไขข้างต้นได้ เกษตรพันธสัญญาก็อาจเป็นวิธีหลุดพ้นจากความยากจน

เอกสารอ้างอิง

- กัลปพฤกษ์ ผิวทองงามและคณะ. (2552). **เกษตรพันธสัญญา : ผลตอบแทนความเสี่ยงและความเป็นธรรม**. กรุงเทพฯ : ซีวีแอลกราฟิก.
- กลุ่มงานเศรษฐกิจการปศุสัตว์กองส่งเสริมการปศุสัตว์กรมปศุสัตว์กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. (2539). **การผลิตและการตลาดไก่เนื้อ : สถานภาพและแนวโน้ม**. กรุงเทพฯ : ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- ชีวิน อริยะสุนทร. (2555). เกษตรพันธสัญญากับการปรับตัวทางสังคมและเศรษฐกิจของเกษตรกรและชุมชน : ศึกษากรณีการเลี้ยงไก่เนื้อ ตำบลท้ายตลาด อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี. **วิทยบริการ**, 23 (2),89.
- ณัฐกรณีย์ เสียมจรสกุล. (2552). ซีพีกับอุตสาหกรรมไก่เนื้อ. ในซีพีกับเกษตรกรรมไทย. **กลุ่มติดตามบทบาทบรรษัท.**, หน้า 79-108. กรุงเทพฯ : มูลนิธิชีววิถี.
- นนท์ นุชหมอน. (2556). เกษตรพันธสัญญา : ภาพรวมและบทสำรวจประเด็นปัญหาในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : สำนักงานปฏิรูป.
- นักร้องสารแรงงาน. (2555). เกษตรกรขอนแก่นเสนอ เกษตรพันธสัญญาที่ปลอดภัย- เป็นธรรม. วันที่ค้นข้อมูลเมื่อ 5 มี.ค. 2557. เข้าถึงข้อมูลได้จาก <http://www.voicelabour.org>.
- บุศรา ลิ้มนิรันดร์กุล และคณะ.(2549). **เกษตรพันธสัญญากับโอกาสการพัฒนาของเกษตรกรรายย่อย**. รายงานการประชุมวิชาการ ศวพ. ปี 2549. ม.ป.พ.
- มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. (2012). **แนวคิดเศรษฐศาสตร์สถาบัน**. วันที่ค้นข้อมูลเมื่อ 5 มี.ค. 2557. เข้าถึงข้อมูลได้จาก <http://www.stou.ac.th/stouonline/lom/data/sec/Alternative/02-02-02.html>.
- รุ่งรัตน์ ชมาฤกษ์. (2539). **อำนาจต่อรองในระบบการเกษตรแบบมีพันธสัญญาของกลุ่มชาวนาในจังหวัดเชียงใหม่**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสังคมวิทยา. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สมภพ มานะรังสรรค์. (2534). **รายงานการวิจัยเรื่องระบบการผลิตแบบมีสัญญาผูกพัน : ทางออกของเกษตรกรไทย**. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- โสภณ ทองปาน. (2536). **นโยบายเกษตรไทย**. กรุงเทพฯ : เลิศชัยการพิมพ์2.
- สาคร สำนักบ้านโคก. (2543). **ผลกระทบของระบบการเกษตรแบบมีสัญญาผูกพันต่อชุมชนและครอบครัวของเกษตรกร : กรณีศึกษาที่จังหวัดสกลนคร**.วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยาการพัฒนา. มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สุดใจ จงวรวิวัฒนา. (2555). เกษตรพันธสัญญาเพื่อบรรเทาความยากจน (กรณีศึกษา จังหวัดเชียงใหม่). วันที่ค้นข้อมูลเมื่อ 5 มี.ค. 2557. เข้าถึงข้อมูลได้จาก <http://www.v-reform.org/u-knowledge%E0%B9%80%E0%>.
- วอลเดนเบลโล, เชียร์คั่นนิงแอมและสี่เค็งปอห์. (2542). **โศกนาฏกรรมสยาม:การพัฒนาและการแตกสลายของสังคมไทยสมัยใหม่**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโคมลคิมทอง.
- อรรถวุฒิ ไสยเจริญ. (2537). **โครงสร้างตลาดอุตสาหกรรมไก่เนื้อในประเทศไทย**. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์สหกรณ์. มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- Setboonsarng, Sununtar, Pingsun Leung, & Adam Stefan. (2008). **Rice contract farming inLao PDR : Moving from subsistence to commercial agriculture**. Asian Development Bank.
- Setboonsarng, Sununtar, Pingsun Leung, &JunningCai. (2005). **Contract farming and poverty reduction : A case of organic rice contract farming in Thailand**. Asian Development Bank.